

ark

SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ · YIL 1 · SAYI 2 · YAZ 2022

Fatih Ağca
Makale
S. 137

DOSYA
SANATIN İŞLEVİ ve SANATÇI SORUMLULUĞU

İSLAM SANATI TARİHİNDE İLKLER

MESCİD-İ NEBEVÎ,
İLK GÖRKEMLİ YENİ BAŞTAN İNŞASI,
İLK MİNARE,
İLK DERİN MİHRAP,
MESCİDİN KIBLE DUVARINA
İLK HAT YAZISI VE
İLK HATTAT HÂLİD B. EBÜ'L-HEYYÂC

Farklı kültürlere ait çeşitli alfabeler binlerce yıldır yazı yazmak, bazı önemli bilgileri kayıt altına almak için kullanılmıştır. İnsanlığın bilinen tarihi boyunca ilahi veya insan kaynaklı dini metinlerin çoğaltılması ve yayılmasında kullanılan en önemli araçlardan birisi de yine yazı olmuştur. Yazı bu işlevlerinin yanı sıra resim yerine görsel bir sanat icra etmek için de kullanılmıştır. Bugün Hat kelimesiyle ifade edilen, Arap alfabesi kullanılarak icra edilen yazı-resim türü, aynı zamanda İslâm sanatları ailesine ait önemli bir sanat dalıdır. Avrupa'da Lâtin harfleri kullanılarak icra edilen ve Kaligrafi (Calligraphy) olarak bilinen sanatın İslâm dünyasındaki karşılığı olarak kabul edilir.

Kaligrafi sanatı İslâm dininden önce gönderilmiş ilahi din olan Hıristiyanlıkta dini metinlerde de kullanılmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi Hz. İsa'nın M.S. 40'lı yıllarda Roma'nın Kudüs valiliğine II. Süleyman mabedinin hahamları tarafından "düzen bozan-anarşist olarak şikayet edilmesi" akabinde yakalanarak çarmıha gerilme olayından sonra (başka coğrafyalara dağılmak veya yeraltına inmek zorunda kalan) ilk havarileri tarafından (daha sonra aralarına katılan yeni dinin mensuplarına) Hz. İsa'nın sözlerini (İncil) ulaştırmak amacıyla yapılan yazma ve çoğaltma işleridir.

¹ Dr Öğretim Üyesi, İslâm Sanatları Tarihi Ana Bilim Dalı, Sabahattin Zaim Univ. İslâmî İlimler Fak., İstanbul

HİCAZ BÖLGESİNDE ARAP YAZISININ GELİŞİMİ

Her uygarlığın dayandığı bir yazı dili vardır. İslâm medeniyetinin tüm şubelerinde kullanılan Arap alfabesini oluşturan harfler İslâm'ın gelişinden önce Arap kültürüne girmiş ve 8. yy'dan itibaren İslâm uygarlığının yazısı haline gelmiştir. Arap alfabesinin aslı, Arabistan coğrafyasında önceki yüzyıllarda yayılmış olan Nabatî yazısından alınarak geliştirilip Arap dilinin fonetiğine uygulanmış halidir. Toplamda yirmi sekiz harf ve bunların basit şekillerinden oluşur ve esas gelişimini (mevcut görünümünü) ise İslâm'dan sonra sağlamıştır.

Arap alfabesinde elif, bâ, cim gibi resimler, seslerin hat (çizgi) denilen işaretleri olarak kabul edilir. İslâm'dan önce Arabistan'da yazının bilindiği ve iki farklı karakterde kullanıldığı konusunda araştırmacılar mutabıktır.

İslâmiyet'ten önce Araplar arasında cezm'den başka, ticarî işlerde, mektuplarda veya süratle yazılması gereken günlük işlerde yine Nabatî yazısı kökenli yuvarlak, yumuşak ve ortaları delikli olmaya meyilli (eğri çizgilere sahip) harfleriyle "meşk" hattı denilen bir yazının kullanıldığı da kabul edilmektedir. Bazı İslâm bilginleri câhiliye dönemi (düz ve köşeli) Arap yazısına ise "el-cezm" adını vermişlerdir. Kısa bir süre vahyin her iki yazı türü ile yazıldığı, fakat daha sonra geometrik yazının Kur'an'a tahsis edildiği bilinmekte, bu yazının İslâmiyet'le beraber mekkî, medeni, hicâzî, daha sonra basrî, küfî gibi yeni tarifler (isimler) kazandığı kabul edilmektedir. ²

² Muhiittin Serin, Mushaf, Dia, c.31, s.249

Hat kelimesiyle ifade edilen, Arap alfabesi kullanılarak icra edilen yazı-resim türü, aynı zamanda İslâm sanatları ailesine ait önemli bir sanat dalıdır.

Arap yazısı, İslâm'ın doğuşundan bir asır sonra İslâm ümmetinin müşterek kullandığı bir yazı olması nedeniyle "İslâm hattı", "İslâm yazısı" olarak görülmeye, bu isimlerle anılmaya başlanmıştır.

İSLÂM'DA YAZI VE SON İLAHİ MESAJ OLARAK HZ. MUHAMMED'E VAHYEDİLEN KUR'AN AYETLERİNİN YAZILARAK KAYDA GEÇİRİLMESİ

610 yılında Mekke'de Arap dilinde indirilmeye başlanan ve son ilahi vahiy olan Kur'an ayetlerinin Mekke dönemi olarak bilinen 610-623 yılları arasındaki ilk 12-13 yılı boyunca Hıristiyanlığın başlangıçta karşılaştığı yasa benzeri bir reddedilmeye tabii tutulduğu bilinmektedir. Bu dönemde ve 623'de zorunlu olarak gerçekleştirilen Hicret'ten sonraki Medine döneminde vahiy yoluyla gönderilen ayetlerin, üzerine yazı yazmaya uygun farklı malzemeler kullanılarak, yazılı metin parçaları olarak kayıt altına alındığı (fiziki hale getirildiği) kabul edilen bir gerçektir. Bu yazı-kayıt işi için Allah elçisinin (s.a.v.) başlangıçta 'muharrir', sonradan 'katip' denilen kişileri kullandığı tarihi kayıtlar yoluyla bilinmektedir. İslâm sanatlarının tarihi gelişimine bakıldığında "ilk başlayan" olma yarışında diğer sanatlara göre yazı ve mimarinin atbaşı en önde gittiği görülür. Bu konuda yazının kıl payı mimariden öne geçtiğini iddia edecek olanlar, bu iddialarına Müslimlerin Mek-

ke ve Medine'de İslâm dini adına henüz herhangi bir mimari yapı ortaya koymalarından önce Mekke'de 610 yılından itibaren inmeye başlayan ilahi vahyin yazı yoluyla kayda geçirilmeye başlanmış olmasını gerekçe gösterebilirler. Mimarinin önde olması gerektiğini savunanlar ise bu iddiaya, Rasulullah'ın (s.a.v.) vefat ettiği 632 yılına kadar Kur'an ayetlerini yazı yoluyla kayda geçiren vahiy kâtiplerine o dönemde 'hattat' denilmeyip, (tahrir/harrara kökünden gelen) "muharrir" denildiğini ileri sürerek itiraz edebilirler. Bu itirazın belgesi ise Arap alfabesini sanat/meslek olarak, yani ücret karşılığı özel ölçülerde hazırlanmış sahifelere ilk olarak yazan kişinin, Kutbetü'l-Muharrir isimli şahıs olduğu ve [aklâm-ı erba'a olarak anılan] dört farklı yazı çeşidini birbirinden türetecek icat ettiği şeklinde kaynaklarda nakledilen bilgidir. [Bkz.: İbnü'n-Nedim, El-Fihrist s.36] Yukarıda belirtildiği gibi Cebrail vasıtasıyla Allah elçisine (s.a.v.) vahyedilen ayetlerin yine onun dikte ettirmesi (hangi ayetin nereye ve nasıl yazılacağını tarif etmesi) yoluyla muharrirler (kâtipler) tarafından farklı malzemeler üzerine yazılarak kayıt altına alınmasına ilave olarak tüm Kur'an, yüzlerce sahabe tarafından da hifzediliyordu. Ayrıca Abdullah b. Amr, Ubeyde b. Cerrah, Abdullah b. Mes'ud, Enes b. Malik, Hz. Ali (r.a.) gibi yazıyı yazmayı bilen bazı sahabeler tarafından kendilerine ait yazılı metinlerden (veya bazı surelerden) oluşan zata mahsus (ve yine parçalar/sahifeler halinde) özel Kur'anlar da o dönemde mevcuttu. Bu tür bireysel yazma işlemi sonucunda sahabelerin hafızalarında

mevcut olmasına ilaveten fiziki (yazılı) metin haline de dönüşmüş olan Kur'an, Rasulullah'ın (s.a.v.) sağlığında mü'minlerin anneleri Hz. Aişe'nin (r.a.) veya Hz. Hafsa'nın (r.a.) hüccresinde³ birbiri üzerine yığılmış halde muhafaza edilmiştir. Sonraki yıllarda ise tüm yazılı Kur'an metni, her yıl Rasulullah'ın (s.a.v.) baştan sona vahiy meleği Cebrail'e okuması yoluyla ilahi kontrol ve tasdik işlemine tabi tutulmuştur. Yazılı parçalar halindeki bu metinler Rasulullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra ise mü'minlere (özellikle sonraki halifelerin başvuru kaynağı olarak) intikal etmiştir. Bu metinlerin sonraki üç halife döneminde idari işlerde ihtiyaç oldukça bazı kısımları hücre-i saadetten mescide getirilerek emir ve yasakların detayları için kontrol edilip tekrar hücre-i saadete götürüldüğü kaynaklarda nakledilmiştir. Ancak surelerin, ayetlerin farklı ölçülerdeki safran ve gül suyu ile boyanmış, inceltilmiş deri (parşömen, rak), tahtadan yapılmış tabletler, develerin kürek kemikleri, hurma ağacı yapraklarının orta damarı, ince beyaz taş, kırık seramik parçaları gibi farklı malzemelere yazılı olmaları sebebiyle fiziki kullanım zorluğu yaşadığı konusu da olayın tabiatı gereği ortaya çıkan bir gerçektir. ⁴

³ Bilâi GÖKKIR, Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 27, s.22.

⁴ Serin, Mushaf, DIA, c.31, s.249

İSLAM SANATI TARİHİNDE İLKLER

**MESCİD-i NEBEVÎ,
İLK GÖRKEMLİ YENİ BAŞTAN İNŞASI,
İLK MİNARE,
İLK DERİN MİHRAP,
MESCİDİN KIBLE DUVARINA
İLK HAT YAZISI VE
İLK HATTAT HÂLİD B. EBÜ'L-HEYYÂC**

Farklı kültürlerle ait çeşitli alfabeler binlerce yıldır yazı yazmak, bazı önemli bilgileri kayıt altına almak için kullanılmıştır. İnsanlığın bilinen tarihi boyunca ilahi veya insan kaynaklı dini metinlerin çoğaltılması ve yayılmasında kullanılan en önemli araçlardan birisi de yine yazı olmuştur. Yazı bu işlevlerinin yanı sıra resim yerine görsel bir sanat icra etmek için de kullanılmıştır. Bugün Hat kelimesiyle ifade edilen, Arap alfabesi kullanılarak icra edilen yazı-resim türü, aynı zamanda İslâm sanatları ailesine ait önemli bir sanat dalıdır. Avrupa'da Lâtin harfleri kullanılarak icra edilen ve Kaligrafi (Calligraphy) olarak bilinen sanatın İslâm dünyasındaki karşılığı olarak kabul edilir.

Kaligrafi sanatı İslâm dininden önce gönderilmiş ilahi din olan Hıristiyanlıkta dini metinlerde de kullanılmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi Hz. İsa'nın M.S. 40'lı yıllarda Roma'nın Kudüs valiliğine II. Süleyman mabedinin hahamları tarafından "düzen bozan-anarşist olarak şikayet edilmesi" akabinde yakanarak çarşıya gerilme olayından sonra (başka coğrafyalara dağılmak veya yeraltına inmek zorunda kalan) ilk havarileri tarafından (daha sonra aralarına katılan yeni dinin mensuplarına) Hz. İsa'nın sözlerini (İncil) ulaştırmak amacıyla yapılan yazma ve çoğaltma işleridir.

¹ Dr Öğretim Üyesi, İslâm Sanatları Tarihi Ana Bilim Dalı, Sabahattin Zaim Üniv., İslâmi İlimler Fak., İstanbul.

HİCAZ BÖLGESİNDE ARAP YAZISININ GELİŞİMİ

Her uygarlığın dayandığı bir yazı dili vardır. İslâm medeniyetinin tüm şubelerinde kullanılan Arap alfabesini oluşturan harfler İslâm'ın gelişinden önce Arap kültürüne girmiş ve 8. yy'dan itibaren İslâm uygarlığının yazısı haline gelmiştir. Arap alfabesinin aslı, Arabistan coğrafyasında önceki yüzyıllarda yayılmış olan Nabatî yazısından alınarak geliştirilip Arap dilinin fonetiğine uygulanmış halidir. Toplamda yirmi sekiz harf ve bunların basit şekillerinden oluşur ve esas gelişimini (mevcut görünümünü) ise İslâm'dan sonra sağlamıştır.

Arap alfabesinde elif, bâ, cîm gibi resimler, seslerin hat (çizgi) denilen işaretleri olarak kabul edilir. İslâm'dan önce Arabistan'da yazının bilindiği ve iki farklı karakterde kullanıldığı konusunda araştırmacılar mutabaktır.

İslâmiyet'ten önce Araplar arasında cezm'den başka, ticarî işlerde, mektuplarda veya süratle yazılması gereken günlük işlerde yine Nabatî yazısı kökenli yuvralak, yumuşak ve ortaları delikli olmaya meyilli (eğri çizgilere sahip) harfleriyle "meşk" hattı denilen bir yazının kullanıldığı da kabul edilmektedir. Bazı İslâm bilginleri câhiliye dönemi (düz ve köşeli) Arap yazısına ise "el-cezm" adını vermişlerdir. Kısa bir süre vahyin her iki yazı türü ile yazıldığı, fakat daha sonra geometrik yazının Kur'an'a tahsis edildiği bilinmekte, bu yazının İslâmiyet'le beraber mekkî, medeni, hicâzî, daha sonra basrî, küfî gibi yeni tarifler (isimler) kazandığı kabul edilmektedir.²

² Muhittin Senn, Mushaf, Dia, c.31, s.249.

Hat kelimesiyle ifade edilen, Arap alfabesi kullanılarak icra edilen yazı-resim türü, aynı zamanda İslâm sanatları ailesine ait önemli bir sanat dalıdır.

Arap yazısı, İslâm'ın doğuşundan bir asır sonra İslâm ümmetinin müşterek kullandığı bir yazı olması nedeniyle "İslâm hattı", "İslâm yazısı" olarak görülmeye, bu isimlerle anılmaya başlanmıştır.

İSLÂM'DA YAZI VE SON İLAHİ MESAJ OLARAK HZ. MUHAMMED'E VAHYEDİLEN KUR'AN AYETLERİNİN YAZILARAK KAYDA GEÇİRİLMESİ

610 yılında Mekke'de Arap dilinde indirilmeye başlanan ve son ilahi vahiy olan Kur'an ayetlerinin Mekke dönemi olarak bilinen 610-623 yılları arasındaki ilk 12-13 yılı boyunca Hıristiyanlığın başlangıçta karşılaştığı yavaş benzeri bir reddedilmeye tabii tutulduğu bilinmektedir.

Bu dönemde ve 623'de zorunlu olarak gerçekleştirilen Hicret'ten sonraki Medine döneminde vahiy yoluyla gönderilen ayetlerin, üzerine yazı yazmaya uygun farklı malzemeler kullanılarak, yazılı metin parçaları olarak kayıt altına alındığı (fiziki hale getirildiği) kabul edilen bir gerçektir. Bu yazı-kayıt işi için Allah elçisinin (s.a.v) başlangıçta 'muharrir', sonradan 'katip' denilen kişileri kullandığı tarihi kayıtlar yoluyla bilinmektedir. İslâm sanatlarının tarihi gelişimine bakıldığında "ilk başlayan" olma yarışında diğer sanatlara göre yazı ve mimarinin atbaşı en önde gittiği görülür. Bu konuda yazının kıl payı mimariden öne geçtiğini iddia edecek olanlar, bu iddialarına 'Müslimlerin Mek-

ke ve Medine'de İslâm dini adına henüz herhangi bir mimari yapı ortaya koymalarından önce Mekke'de 610 yılından itibaren inmeğe başlayan ilahi vahyin yazı yoluyla kayda geçirilmeye başlanmış olmasını gerekçe gösterebilirler. Mimarinin önde olması gerektiğini savunanlar ise bu iddiaya, Rasulullah'ın (s.a.v) vefat ettiği 632 yılına kadar Kur'an ayetlerini yazı yoluyla kayda geçiren vahiy kâtiplerine o dönemde 'hattat' denilmeyip, (tahrir/harrara kökünden gelen) "muharrir" denildiğini ileri sürerek itiraz edebilirler. Bu itirazın belgesi ise Arap alfabesini sanat/meslek olarak, yani ücret karşılığı özel ölçülerde hazırlanmış sahifelere ilk olarak yazan kişinin, Kutbetü'l-Muharrir isimli şahıs olduğu ve (aklâm-ı erba'a olarak anılan) dört farklı yazı çeşidini birbirinden türetecek icat ettiği şeklinde kaynaklarda nakledilen bilgidir. (Bkz.: İbnü'n-Nedim, El-Fihrist s.36) Yukarıda belirtildiği gibi Cebrail vasıtasıyla Allah elçisine (s.a.v) vahyedilen ayetlerin yine onun dikte ettirmesi (hangi ayetin nereye ve nasıl yazılacağını tarif etmesi) yoluyla muharrirler (kâtipler) tarafından farklı malzemeler üzerine yazılarak kayıt altına alınmasına ilave olarak tüm Kur'an, yüzlerce sahabe tarafından da hifzediliyordu. Ayrıca Abdullah b. Amr, Ubeyde b. Cerrah, Abdullah b. Mes'ud, Enes b. Malik, Hz. Ali (r.a.) gibi yazıyı yazmayı bilen bazı sahabeler tarafından kendilerine ait yazılı metinlerden (veya bazı surelerden) oluşan zata mahsus (ve yine parçalar/sahifeler halinde) özel Kur'anlar da o dönemde mevcut idi. Bu tür bireysel yazma işlemi sonucunda sahabelerin hafızalarında

mevcut olmasına ilaveten fiziki (yazılı) metin haline de dönüşmüş olan Kur'an, Rasulullahın (s.a.v) sağlığında mü'minlerin anneleri Hz. Aişe'nin (r.a.) veya Hz. Hafsa'nın (r.a.) hüccresinde³ birbiri üzerine yığılmış halde muhafaza edilmiştir. Sonraki yıllarda ise tüm yazılı Kur'an metni, her yıl Rasulullah'ın (s.a.v) baştan sona vahiy meleği Cebrail'e okuması yoluyla ilahi kontrol ve tasdik işlemine tabi tutulmuştur. Yazılı parçalar halindeki bu metinler Rasulullah'ın (s.a.v) vefatından sonra ise mü'minlere (özellikle sonraki halifelerin başvuru kaynağı olarak) intikal etmiştir. Bu metinlerin sonraki üç halife döneminde idari işlerde ihtiyaç oldukça bazı kısımları hücre-i saadetten mescide getirilerek emir ve yasakların detayları için kontrol edilip tekrar hücre-i saadete götürüldüğü kaynaklarda nakledilmiştir. Ancak surelerin, ayetlerin farklı ölçülerdeki safran ve gül suyu ile boyanmış, inceltilmiş deri (parşömen, rak), tahtadan yapılmış tabletler, develerin kürek kemikleri, hurma ağacı yapraklarının orta damarı, ince beyaz taş, kırık seramik parçaları gibi farklı malzemelere yazılı olmaları sebebiyle fiziki kullanım zorluğu yaşadığı konusu da olayın tabiatı gereği ortaya çıkan bir gerçektir.⁴

³ Bilâi GÖKKIR, Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Ortantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 27, s.22.

⁴ Serin, Mushaf, DIA, c.31, s.249.

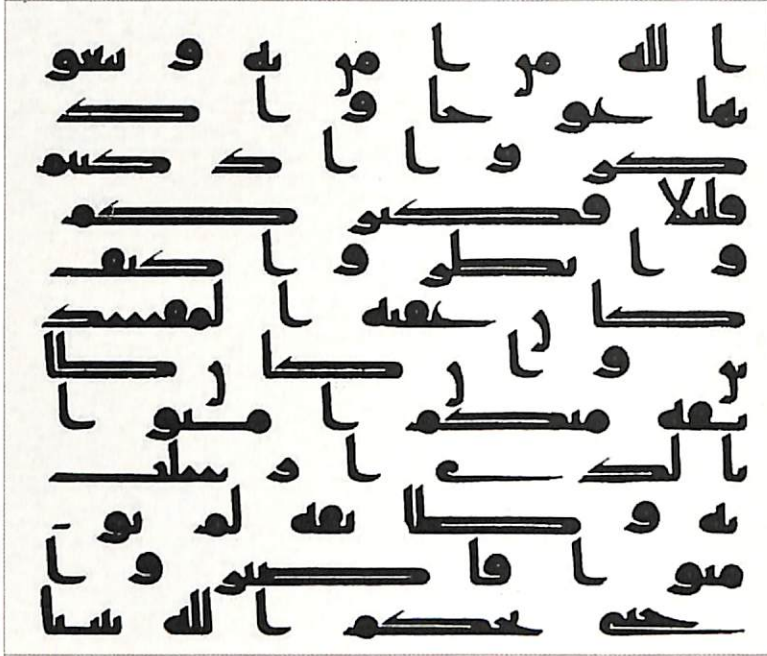
PARÇALAR HALİNDEKİ KUR'AN'IN İLK DEFA HZ. EBUBEKİR DEVRİNDE İKİ KAPAK ARASINA TOPLANMASI VE HZ. OSMAN DEVRİNDE MUSHAF OLARAK ÇOĞALTILMASI

633 yılında Ridde olayları ve peygamberlik iddiasında bulunan yalancı Müseyleme'ye karşı Halid b. Velid komutasında yapılan Yemame savaşında 700'ün üzerinde Kur'anı ezbere bilen sahabenin şehid olması "hafızların sayısının azalması" gibi önemli bir tehlikeyi gündeme getirmişti. Büyük feraset sahibi Hz. Ömer'in [r.a] halife Hz. Ebubekir'e [r.a] ısrarı ile hücre-i saadette yazılı ve yığılı halde muhafaza edilmekte olan Kur'an'ın tüm ayetlerini, Hassan b. Sabit ve yardımcılarının [tamamı bu iş için özel olarak 50 x 60 cm. civarı ölçülerde hazırlanmış] deri sayfalara birebir kopya etmeleri yoluyla [kitap şeklinde] bir adet Kur'an yazılıp hazırlanmış ve muhafaza edilmek üzere Hz. Hafza'nın hücrelerine konulmuştu. Hz. Ömer'in [r.a] halifeliğinin sonuna kadar her ihtiyaç olduğunda bu nüshaya müracaat edilmişti.

Rasulullah'ın [s.a.v] sağlığında olduğu gibi yine bu dönemde de, Rasulullah'dan [s.a.v] duyduğu Kur'an ayetleri ile hadis dediğimiz onun kendi sözlerini ayrı ayrı çeşitli malzemeler üzerine harf harfine yazarak muhafaza etmiş olan [Abdullah b. Amr, Ubeyde b. Cerrah, Abdullah b. Mes'ud, Enes b. Malik, Hz. Ali gibi] sahabeler mevcut idi.

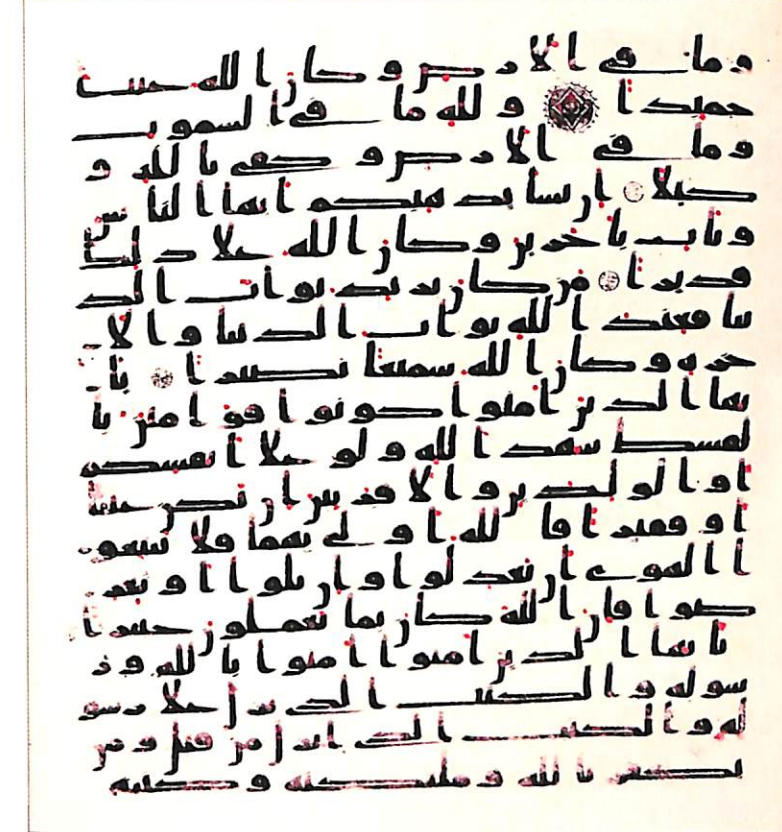
Resim 1- MS 550-600 arası yıllara ait olduğu kabul edilen, Arabistan'da bir kaya üzerine kazınmış [Cezm hattı ile yazılmış] Arapça ifadeler. [internet]

Resim 2a- Hz. Osman Mushaf'ından geldiği kabul edilen nokta, hareke ve ayetler arası ayırım işareti olmayan şekilde yazılmış haliyle bir Kur'an sayfası: [7/86'in "...Allahu men amene bihi ve tebguneha.." diye devam eden kısmı ile yedinci satırdan itibaren 7/87 ayetinin "Ve in kane taifetun... şeklinde başlayan ilk iki satır...] DİA, c.31 yoluyla.

Hiz. Ömer [r.a] devrinde ve 644'de halife seçilen Hz. Osman'ın [r.a] ilk yıllarında devam eden fetihler yoluyla İslâm coğrafyasının genişlemesi sonucu farklı şehirlerde iskan edilen farklı kabilelerden Müslimlerin ezberlerindeki ayetleri oralarda kendi şivelerine göre anlama ve anlatmaları insanlar arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkartmaya başlamıştı. Bu sorunların Medine'deki halifeye ulaşmasının ardından Hz. Osman [r.a] zamanında, genişlemiş İslâm coğrafyasında ortaya çıkan bu tür sorunlara son vermek için Hz. Hafza'nın [r.a] hücrelerinde muhafaza edilen bu Kur'an esas alınarak yine Hz.

Hassan b. Sabit ve yardımcılarının açığı düz kesilmiş kâmiş ve siyah mürekkep kullanarak yazmaları yoluyla Kureyş şivesinde 6,7 veya 8 nüsha hazırlanmıştı. Ardından bu kopya nüshaların dış kapakları kalın deri malzeme ile ciltlenmişti. Çoğaltılan bu yeni nüshalara Mushaf denilmiş ve Mekke, Şam/Suriye, Kûfe/İrak, San'a/Yemen, Kahire/Mısır gibi önemli büyük şehirlere, devletlere yüklenerek birer adet [her birinin yanında bir de ayetleri Kureyş şivesine göre okuyan ve halka öğretecek olan] bir öğretmenle birlikte gönderilmişti.

Resim 2b- Hz. Osman Mushaf'ından geldiği kabul edilen fakat sonradan kırmızı nokta, ince hareke çizgileri ve ayet durakları ilave edildiği düşünülen bir Kur'an sayfası: 4/131-136. [M. Emin Maşalı, Mushaf, DİA, c.31, s.248 yoluyla TSMK, Hırka-ı Saadet, nr. 194]

Resim 3- Kahire Milli Kütüphanesine kayıtlı Hz. Osman devrine ve ondan kopya edildiğine inanılan bir mushaf. [internet]

Resim 4- 1991 işgali öncesi Bağdat müzesinde mevcut olan Hz. Osman devrine ait ve ondan kopya edildiğine inanılan bir mushaf. [internet]

Resim 5- Halen Taşkent müzesinde bulunan Hz. Osman Mushaf'ından geriye kalan kısmın görünüşü. [internet]

Günümüzde Bağdad, Kahire, Taşkent gibi birkaç müzede kısmi olarak mevcut olduğu kabul edilen Hz. Osman Mushaf'ının sayfalarında görülen Arap harflerinin henüz gelişmemiş durumdaki 6.yy'dan kalma yazılarda rastlanan harflere benzer özellikler taşıdığı dikkat çeker. Bugünün Kur'an okuyucuları o sayfalardaki

Resim 6- Taşkent müzesindeki Hz. Osman Mushaf'ından bir sayfadaki [noktasız, harekesiz] harflerin görünüşü [internet]

Resim 7- Taşkent müzesinde mevcut olan Hz. Osman Mushaf'ından [noktasız, harekesiz] Ruslar tarafından tıpkı basımı yapılmış bir sayfa. [FA arşivi]

Günümüzde Bağdad, Kahire, Taşkent gibi birkaç müzede kısmi olarak mevcut olduğu kabul edilen Hz. Osman Mushaf'ının sayfalarında görülen Arap harflerinin henüz gelişmemiş durumdaki 6.yy'dan kalma yazılarda rastlanan harflere benzer özellikler taşıdığı dikkat çeker. Bugünün Kur'an okuyucuları o sayfalardaki harfleri, ayetleri okumakta oldukça zorlanırlar.

harfleri, ayetleri okumakta oldukça zorlanırlar. [Resim 1-7].

Hiz. Osman mushafı ve sonraki yıllarda onlardan birebir çoğaltılmış olanlar her ne kadar Kureyş şivesine göre okunacak şekilde düzenlenmiş olsa da, harfler noktasız ve harekesiz olduğu için gönderildiği coğrafyanın şivesine göre okunmaya da müsait idi. Çünkü Rasullah'ın [s.a.v] "Kur'an'ın yedi harf üzere indiği/okunabileceği" şeklindeki sahih hadisinin verdiği izne dayanarak farklı bölgelerde bazı kelimelerin

o yöreye has şive ile seslendirilme konusunun yaygınlaştığı da bu alanın uzmanlarınca bilinen ve tasdik edilen bir vakıdır.⁵

Harflerin noktasız ve harekesiz olmaları ve bazı kelimelerin farklı şivelere göre farklı okunmaları durumunun sonraki 35-40 yıl boyunca [690-700 yıllarına kadar] bu şekilde devam ettiği bilinmektedir.

MUSHAF LARDAKİ HARFLERE İLK DEFA NOKTA VE HAREKE KONULMASI

Konu, kolay anlaşılabilmesi için [latin harfleri ile okunuşu açısından] şu şekilde izah edilebilir: Örneğin, ilk yıllarda Hz. Osman Mushafı'nda harekesiz ve noktasız olarak sesli harf-

Resim 9- Kelimelerde telaffuz birliği sağlanması için bazı harflerin etrafına nokta ve ince çizgiler ilave edilmiş bir sayfa. [intermet]

Resim 8- Abdülmelik b. Mervan dönemine ait, bazı harflere nokta ilave edilmiş harekesiz bir Kur'an sayfası. [M. Emin Maşalı, Mushaf, DİA, c.31]

lerle MLK YVMDN şeklinde yazılı olan Fatiha suresi, ayet 2, Arabistan'da Maaliki Yevmiddi'in şeklinde okunurken, farklı bir bölgede Maliki Yevmiddi'in şeklinde okunabiliyordu ve bunda bir sakinca görülmüyordu.

Bu ilk Hz. Osman mushafı ile bunlardan çoğaltılmış mushaf- ların Emevi sultan halifesi Muaviye b. Sufyan'ın vefat ettiği 680 yılına kadar kullanımda olduğu kabul edilmektedir. 680'de Yezid b. Muaviye'nin sultan olarak

tahta oturmasının ardından başlayan iç kargaşa, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmesi, ardından Abdullah b. Zübeyr'in Hicaz'da halifeliğini ilan etmesi ve sonraki 8-9 yıl boyunca devam eden iç savaşlar sebebiyle bu konularda bir şey yapılmaya da aynı ayetin farklı bölgelerin şivelerine göre farklı okunuşları konusunda da çeşitli görüş ayrılıklarının kuvvetlendiği tahmin edilebilir.

Babasından sonra 685'de Emevi sultan halifesi olan Abdülmelik b. Mervan 692'de siyasi sorunların azalması ile tüm İslâm coğrafyasına tek başına hakim oldu ve idari işlerle ilgili sorunları çözmeye yöneldi. Önceki Medine ve Şam merkezli İslâm devleti yöneticileri tarafından ilk dönemlerden beri kullanılmakta olan Bizans paraları yerine, üzerine kendi resmini koydurduğu Emevi-İslâm sikke-

İslâm sanatlarının tarihi gelişimine bakıldığında "ilk başlayan" olma yarışında diğer sanatlarla göre "yazı" ve "mimarî"nin at başı en önde gittiği görülür.

lerini bastırmak gibi pek çok yeniliklere öncülük ettiği kaynaklarda nakledilmektedir.

Bu dönemde özellikle Vasit şehrini kurarak buraya kendi adına yaptırdığı saray ve camii çevresinde yaşamaya başlayan [zalim-hafız] Haccac'ın [Abdülmelik'in onayı ile] okunmuş farklılıklarında yaşanan problemleri çözmek için Ebu'l Esved ed-Düveli'nin talebelerine Hz. Osman Mushafı'ndan kopya ettirerek hazırlattığı yeni Mushaflarda öncelikle be, te, se, cim, he, ye, nun, fe, kaf gibi harflerin birbirinden kolay ayırt edilebilmesi için uygun yerlerine kırmızı birer nokta koydurduğu, daha sonra da kelimelerin herkes tarafından aynı şekilde [a-u, e-i] telaffuz edilebilmesi için harflerin önüne veya sonuna çizgiler çizdiği nakledilmiştir.⁶

⁶ Dr. Fatih Erkoçoğlu, Emevi Devletinin Donum Noktası, Abdülmelik bin Mervan, TDV Yay., Ankara, 2011, s.414

MEDİNE'DE MESCİD-İ NEBEVİ'NİN VELİD B. ABDÜLMELİK TARAFINDAN 705-715 ARASINDA YENİ BAŞTAN İNŞA ETTİRİLMESİ

Mescid-i Nebevi yapısı ilk olarak Nisan 624 yılında tamamlandığında 60x70 zıra [-30x36m] ölçülere sahip idi. 627-628 Hayber kuşatması akabinde gelen ganimetlerin bir kısmı kullanılarak 100 x 100 zıra⁷ [-51x51m] olarak genişletilmişti. Daha sonra Hz. Ömer döneminde kuzeyden güneye 140, doğudan batıya ise 130 zıra, Hz. Osman döneminde yapılan genişletmelerle ölçülerinin 160x150 zıraya [-82x77m] ulaştığı kabul edilir.

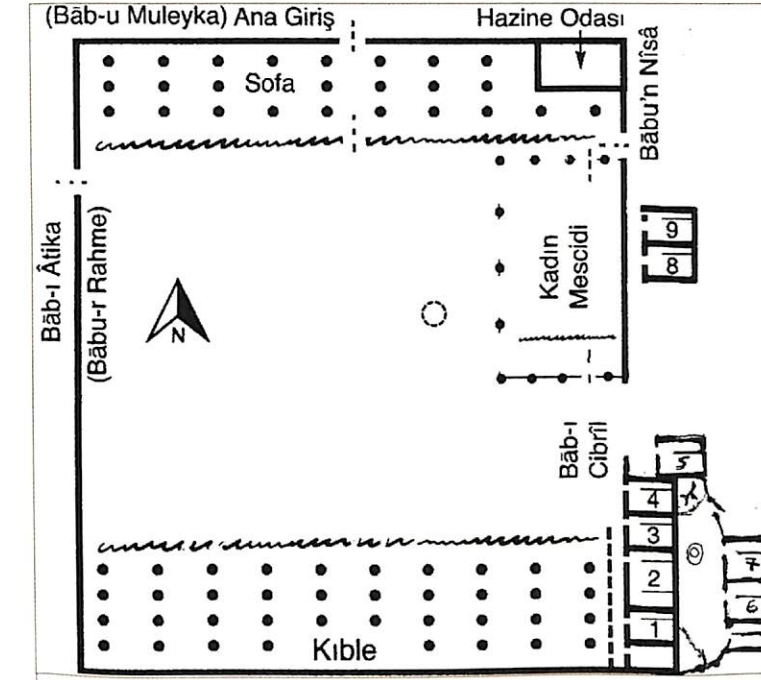
Hz. Osman'ın halifeliğinin başlangıcında 160x150 zıra'ya genişletildikten sonra bu durumun 705 yılına kadar devam ettiği kabul edilir.

Velid b. Abdülmelik'in 705 yılında Halife olmasının ardından vefat ettiği 715 yılına kadar Medine, Şam, Kudüs ve Ürdün Taberiyye başta olmak üzere büyük inşaa ve imar işleri yaptırdığı bilinmektedir.

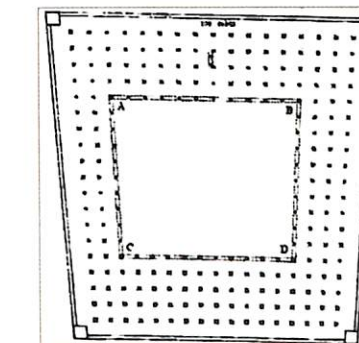
Bu inşaa işleri arasında konumuz açısından en önemli olanı ise Medine'deki Rasulullah'ın [s.a.v] mescidini [amcaoğlu ve eniştesi, Medine valisi] Ömer b. Abdülaziz'in gözetiminde, 200x200 zıra [-102x102m] ölçülerde yeni baştan yaptırmasıdır. [Resim 11, 13]

Bu yapının kareye yakın ölçülerde olduğu ve ortadaki avlu kısmının üzerinin açık olduğu ancak dört

⁷ 1 Kureys zıra'sı -51.5 cm

Resim 10- Mescid-i Nebevi ile doğu duvarına bitişik şekilde Rasulullah'ın [s.a.v] ailesi için inşaa edilmiş olan hücrelerin 632 yılındaki 100x100 zıra ölçülerdeki konumlarını gösteren krakî. [F.Aykaç, 2020].

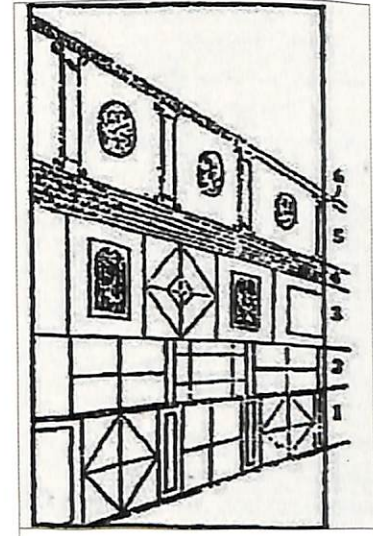
Resim 11-Velid b. Abdülmelik'in 710 civarı yeni baştan inşaa ettirdiği Mescid-i Nebevi'nin planı [Creswell, s.146-147 yoluyla]

duvar kenarlarının revaklarla çevrili olduğu, dört köşesinde ise Şam Temenos yapısında bulunan kulelerin benzeri olarak kalın kare şeklinde minareler bulunduğu aktarılmıştır. [Resim 13]

Ayrıca, yeni yapının iç tezyinatı konusunda, Fransız Sauvaget'in 1940'larda ciddi araştırma ve çalışmalar yapıp, [Şam Ulucamii iç dekorasyonlarından yola çıkarak] Mescid-i Nebevi'nin iç tezyinatı hakkında fikirler ürettiği; diğer anlatılanları da dikkate alıp tahmini olarak güney duvarının görünüşünü çizdiği [Resim 12] nakledilmiştir.⁹

⁹ K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, v.1, pt.1, p.147, Tramp Publ. NY, 1979.

⁹ Bk. Fethat Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre Erken İslâm Mimarisi, MMG Yayınları, 2020, İstanbul, s.56, Fg.63

Resim 12-Velid b. Abdülmelik tarafından inşaa ettirilen Mescid-i Nebevi'nin iç duvarlarına mermer plakalar kullanılarak yapılmış süslemelerin tahmini görünüşü [Sauvaget, 1945]¹⁰

Resim 13- Velid b. Abdülmelik tarafından inşaa ettirilen Mescid-i Nebevi'nin tahmini görünüşü¹¹

¹⁰ K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, v.1, pt.1, p.147, Tramp Publ. NY, 1979.

¹¹ www.Khanacademi.org [E.T.02.2020]

⁵ Abdülhamid Birışık, Kiraat, DİA, c.30, s.427

İLK MİHRABIN MESCİD-İ NEBEVİ'YE İLAVESİ

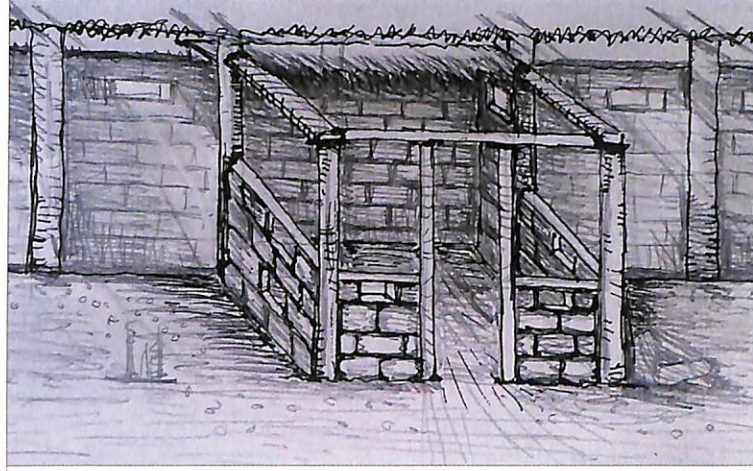
Emevi sultan halifesi Velid b. Abdülmelik halifelik dönemi olan 705-715 yılları arasında birçok imar faaliyetleri yapmış, büyük mimari yapılar inşa ettirmiş olmakla meşhurdur. Örneğin Medine'deki Mescid-i Nebevî'yi yeni baştan yaptırdığı dönemde Kudüs Beytülmakdis alanına [637 yılında oradaki II. Süleyman mabedinin kalıntı malzemeleri kullanılarak yapılmış olan Hz. Ömer Mescidi'ni yıktırıp] sonradan Mescid-i Aksa olarak meşhur olan Kudüs Mescidi ile, yine Kudüs'teki Emevi saraylarını, Şam'da Emeviye Camii'ni ve Suriye ve Ürdün'de daha birçok yazlık ve kışık saraylar [kasır] inşa ettirdiği bilinmektedir.¹²

Ayrıca, Velid b. Abdülmelik Hz. Osman'ın Mescid-i Nebevî'ye 655 yılında inşa ettirdiği [Kur'an'da kastedilen mihrab kelimesinin o dönemdeki anlamına uygun gelen] oda şeklindeki Maksure'den [Resim 15] ilhamla ve biraz küçültülerek önü açık geniş/derin mihrabı ilk defa olarak Mescid-i Nebevî'ye yaptırdığı, [Şam'daki Temenos kulelerinden kopya yoluyla] kare şekilli kule minare gibi bazı unsurları da ilave ettirdiği yaygın bir görüştür. [Resim 13]

O tarihte Müslümanlar arasında bu tür büyük yapı inşa edecek mimar ve sanatkarlar henüz yetişmediği için Velid b. Abdülmelik'in bu büyük ve önemli yapıların inşaatında bunları inşa etmekte tecrübeli Hıristiyan ve Kıpti mimar, usta ve sanatkarları kullandığı Avrupalı araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir. İbn AbdurRabbih'in İbn Cübeyr yoluyla Velid'in "Mescid-i Nebevî'nin iç

duvarlarına [Şam Emevî camiiinde olduğu gibi] renkli mozaiklerle bakanları hayran bırakan güzellikte tabiatın manzaralar, dalları meyvelerle dolu "ağaç" resimleri yapıldığı erken dönem kaynaklarda mevcuttur.

İslâm tarihçisi Semhûdî ise, 1256 büyük yangınında Hz Osman'ın derin mihrabı hariç duvarlardaki mermer kaplamaların ve mozaik tezyinatın çok büyük bölümünün hasar görüp döküldüğünü nakletmiştir.

Resim 15- Hz. Osman'ın 650 civarı güvenlik sebebiyle Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına inşa/ilave ettirdiği [o dönemde Kur'an'da kastedilen anlamıyla mihrap olarak bilinen günümüzde Maksure diyebileceğimiz] mimari unsurun tahmini görünüş krokisi [F. Aykaç 2020].

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 14a- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarındaki mermer plakalar üzerine İbn Hayyâc tarafından yazılan Kur'an ayetlerinin başlangıcında o dönem kullanılan noktasız ve harekesiz Kufî besmele yazısı örneği [F. Aykaç 2022].

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

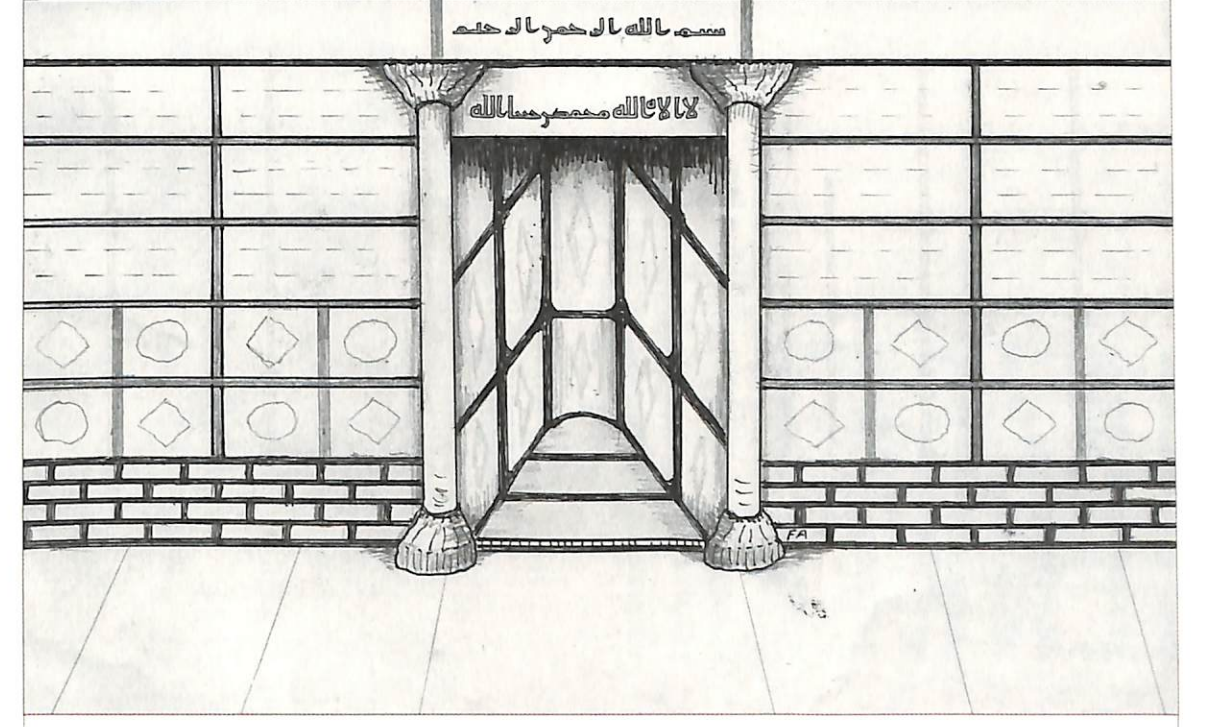
Resim 14b- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına Hz. Osman Maksure'sinden ilham alarak yapılan derin mihrabın üst kısmına o dönem Kufî harflerle İbn Hayyâc tarafından yazıldığı düşünülen Kelime-i Tevhid yazısı örneği [F. Aykaç].

Mescid-i Nebevî yapısı ilk olarak Nisan 624 yılında tamamlandığında 60x70 zîra [~30x36m] ölçülere sahip idi. 627-628 Hayber kuşatması akabinde gelen ganimetlerin bir kısmı kullanılarak 100 x 100 zîra [~51x51m] olarak genişletilmişti. Daha sonra Hz. Ömer döneminde kuzeyden güneye 140, doğudan batıya ise 130 zîra, Hz. Osman döneminde yapılan genişletmelerle ölçülerinin 160x150 zîraya [~82x77m] ulaştığı kabul edilir.

KUR'AN AYETLERİNİN İLK DEFA MİMARİDE KULLANILMASI

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in [ö.940] El-İkdü'l-ferid adıyla meşhur kitabında¹³ Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescidin içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle 91/Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sûreleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir. [Resim 14, 14a, 14b]

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in [ö.940] El-İkdü'l-ferid adıyla meşhur kitabında, Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescidin içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sureleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir.

Resim 14- Velid b. Abdülmelik'in yeni baştan inşa ettirdiği Mescid-i Nebevî yapısının kible cephesine Hz. Osman Maksuresinden -R15- ilhamla ilave edilen derin mihrap ve çevresine Velid'in emriyle ilk hattat Halid b. El Hayyâc tarafından dönemin harekesiz Kufî stildeki harfleriyle yazdığı kısa surelerin tahmini görünüşü [F. Aykaç, 2022].

Aynı konu İbnü'n Nedim'in [ö.995] El-Fihrist isimli meşhur eserinde de [s.34]¹⁴ benzer ibarelerle aktarılmıştır. Hatta İbnü'n Nedim, Hayyâc'ın yazdığı bir Mushaf'ı gördüğünü de belirtmiştir. Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın VIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Mushaf yazacak derecede sıhhati yerin-

de olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İbnü'n-Nedim, Ömer b. Abdülaziz'in Halid'den bir Mushaf yazmasını istediğini, ancak Kur'an'ın yazılması tamamlandıktan sonra çok beğendiği halde fiyatını yüksek bulduğu için onu elde edemediğini nakletmiştir.¹⁵

KAYNAKLAR:

Muhtittin Serin, Mushaf, Dia, c.31, s.249.
Bilâl GÖKKİR, Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlardan Cevaplar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 27, s.22.
El-Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedim [ö.995], Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.
M. Emin Maşalı, Mushaf, DIA, c.31, s.248.
Abdulhamid Birşık, Kıraat, DIA, c.30, s.427.
Fettah Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre Erken İslâm Mimarisi, MMG Yayınları, İstanbul, 2020.
K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, v.1, pt.1, p.147. Tramp Publ., NY, 1979.

¹² K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture NY, 1979 yoluyla, Khulasat al-Wafa, Bulak, H1285, p.154, II: 4-5.

¹³ F. Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre, s.56, dn: 129 yoluyla Al-Iqd al-Farid [ed. of H1293], III, p.363, II: 23-31, [Ed. of H1321, Cairo], III, p.299, II: 18-25.

¹⁴ El-Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedim [ö.995], Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

¹⁵ Serin, Mushaf, DIA, c.31, s.249.

İLK MİHRABIN MESCID-İ NEBEVİ'YE İLAVESİ

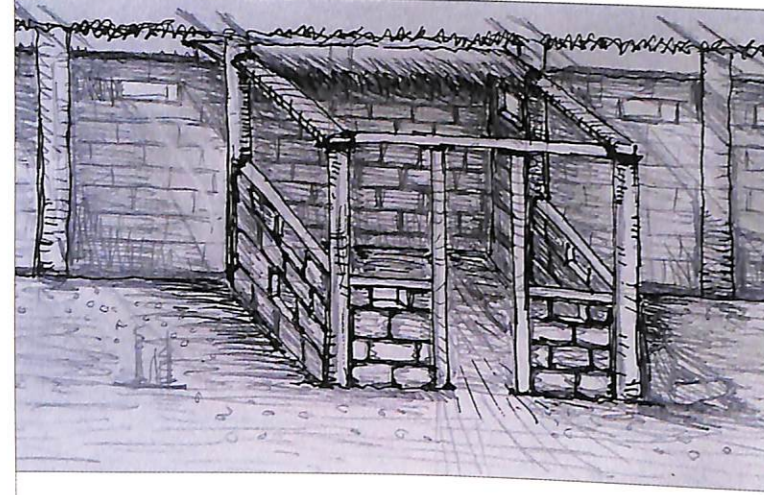
Emevi sultan halifesi Velid b. Abdülmelik halifelik dönemi olan 705-715 yılları arasında birçok imar faaliyetleri yapmış, büyük mimari yapılar inşa ettirmiş olmakla meşhurdur. Örneğin Medine'deki Mescid-i Nebevî'yi yeni baştan yaptırdığı dönemde Kudüs Beytülmakdis alanına [637 yılında oradaki II. Süleyman mabedinin kalıntı malzemeleri kullanılarak yapılmış olan Hz. Ömer Mescidi'ni yıktırıp] sonradan Mescid-i Aksa olarak meşhur olan Kudüs Mescidi ile, yine Kudüs'teki Emevi saraylarını, Şam'da Emeviye Camii'ni ve Suriye ve Ürdün'de daha birçok yazlık ve kışlık saraylar [kasr] inşa ettirdiği bilinmektedir.¹²

Ayrıca, Velid b. Abdülmelik Hz. Osman'ın Mescid-i Nebevî'ye 655 yılında inşa ettirdiği [Kur'an'da kastedilen mihrab kelimesinin o dönemdeki anlamına uygun gelen] oda şeklindeki Maksure'den [Resim 15] ilhamla ve biraz küçültülerek önü açık geniş/derin mihrabı ilk defa olarak Mescid-i Nebevî'ye yaptırdığı, [Şam'daki Temenos kulelerinden kopya yoluyla] kare şekilli kule minare gibi bazı unsurları da ilave ettirdiği yaygın bir görüştür. [Resim 13]

O tarihte Müslümanlar arasında bu tür büyük yapı inşa edecek mimar ve sanatkarlar henüz yetişmediği için Velid b. Abdülmelik'in bu büyük ve önemli yapıların inşaatında bunları inşa etmekte tecrübeli Hıristiyan ve Kıpti mimar, usta ve sanatkarları kullandığı Avrupalı araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir. İbn AbdurRabbih'in İbn Cübeyr yoluyla Velid'in "Mescid-i Nebevî'nin iç

duvarlarına [Şam Emevi camiiinde olduğu gibi] renkli mozaiklerle derin mihrabı hariç duvarlardaki likte tabiatın manzaralar, dalları meyvelerle dolu "ağaç" resimleri yapıldığı erken dönem kaynaklarda mevcuttur.

İslâm tarihçisi Semhûdî ise, 1256 büyük yangınında Hz Osman'ın bakanları hayran bırakan güzelikte tabiatın manzaralar, dalları meyvelerle dolu "ağaç" resimleri hasar görüp döküldüğünü nakletmiştir.

Resim 15- Hz. Osman'ın 650 civarı güvenlik sebebiyle Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına inşa/ilave ettirdiği [o dönemde Kur'an'da kastedilen anlamıyla mihrap olarak bilinen günümüzde Maksure diyebileceğimiz] mimari unsurun tahmini görünüş krokisi [F.Aykaç 2020].

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Resim 14a- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarındaki mermer plakalar üzerine İbn Hayyâc tarafından yazılan Kur'an ayetlerinin başlangıcında o dönem kullanılan noktasız ve harekesiz Kufî besmele yazısı örneği [F. Aykaç 2022].

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

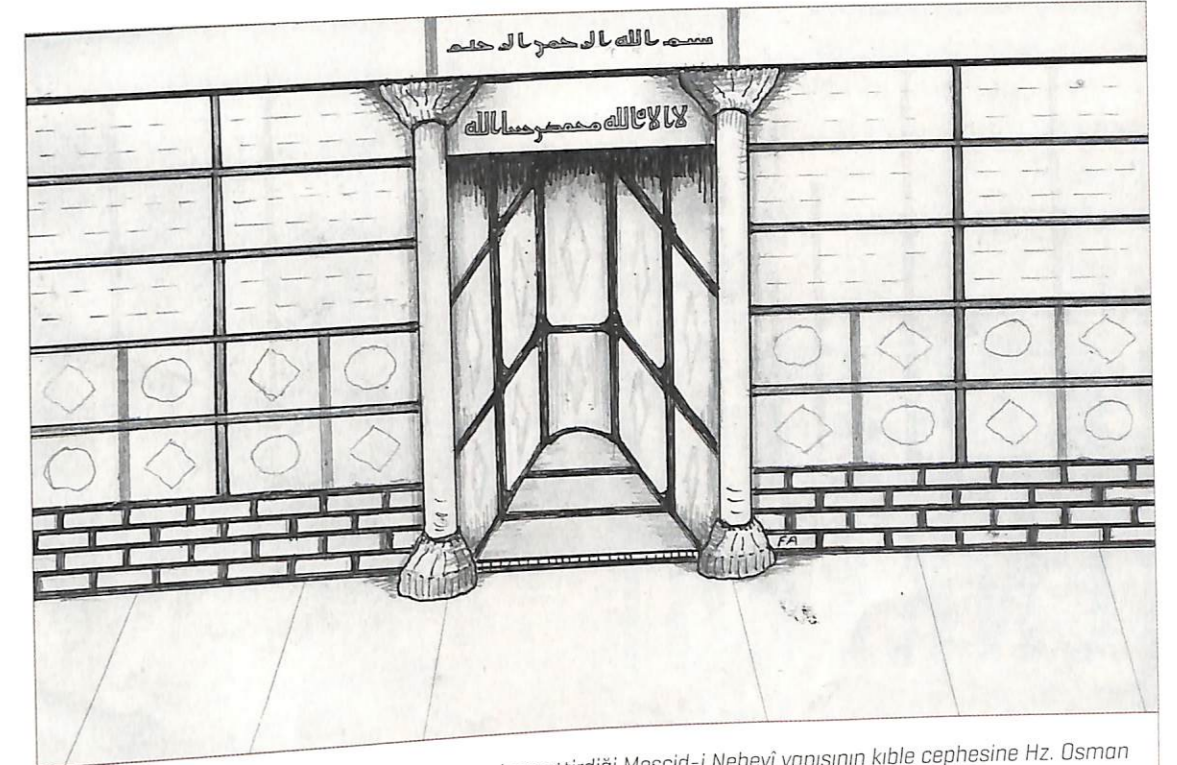
Resim 14b- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına Hz. Osman Maksure'sinden ilham alarak yapılan derin mihrabın üst kısmına o dönem Kufî harflerle İbn Hayyâc tarafından yazıldığı düşünülen Kelime-i Tevhid yazısı örneği [F. Aykaç].

Mescid-i Nebevî yapısı ilk olarak Nisan 624 yılında tamamlandığında 60x70 zîra [~30x36m] ölçülere sahip idi. 627-628 Hayber kuşatması akabinde gelen ganimetlerin bir kısmı kullanılarak 100 x 100 zîra [~51x51m] olarak genişletilmişti. Daha sonra Hz. Ömer döneminde kuzeyden güneye 140, doğudan batıya ise 130 zîra, Hz. Osman döneminde yapılan genişletmelerle ölçülerinin 160x150 zîraya [~82x77m] ulaştığı kabul edilir.

KUR'AN AYETLERİNİN İLK DEFA MİMARİDE KULLANILMASI

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in [ö.940] El-İkdü'l-ferid adıyla meşhur kitabında¹³ Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescid'in içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle 91/Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sûreleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir. [Resim 14, 14a, 14b]

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in [ö.940] El-İkdü'l-ferid adıyla meşhur kitabında, Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescid'in içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sureleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir.

Resim 14- Velid b. Abdülmelik'in yeni baştan inşa ettirdiği Mescid-i Nebevî yapısının kible cephesine Hz. Osman Maksuresinden -R15- ilhamla ilave edilen derin mihrap ve çevresine Velid'in emriyle ilk hattat Halid b. El Hayyâc tarafından dönemin harekesiz Kufî stilindeki harflerle yazıldığı kısa surelerin tahmini görünüşü [F.Aykaç, 2022].

Aynı konu İbnü'n Nedîm'in [ö.995] El-Fihrist isimli meşhur eserinde de [s.34]¹⁴ benzer ibarelerle aktarılmıştır. Hatta İbnü'n Nedîm, Hayyâc'ın yazdığı bir Mushaf'ı gördüğünü de belirtmiştir. Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın VIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Mushaf yazacak derecede sıhhati yerin-

de olduğu anlaşılmalıdır. Çünkü İbnü'n-Nedîm, Ömer b. Abdülâzîz'in Halid'den bir Mushaf yazmasını istediğini, ancak Kur'an'ın yazılması tamamlandıktan sonra çok beğendiği halde fiyatını yüksek bulduğu için onu elde edemediğini nakletmiştir.¹⁵

KAYNAKLAR:

Muhittin Serin, Mushaf, DIA, c.31, s.249.
Bilâl GÖKKİR, Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Öryantalist İddialar ve Müslümanlar'dan Cevaplar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 27, s.22.
El-Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedîm [0.995], Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.
M. Emin Maşalı, Mushaf, DIA, c.31, s.248.
Abdulhamid Birışık, Kıraat, DIA, c.30, s.427.
Fettah Aykaç, K.A.C.Creswell'e Göre Erken İslâm Mimarisi, MMG Yayınları, İstanbul, 2020.
K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, v.1, pt.1, p.147, Tramp Publ., NY, 1979.

¹² K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture NY, 1979 yoluyla. Khulasat al-Wafa, Bulak H1285, p.154, II, 4-5.

¹³ F.Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre, s.56, dn. 129 yoluyla. Al-Iqd al-Farid [ed. of H1293], III, p.363, II, 23-31. [Ed. of H1321, Cairo], III, p.299, II, 18-25.

¹⁴ Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedîm [0.995], Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

¹⁵ Serin, Mushaf, DIA, c.31, s.249.

İLK MİHRABIN MESCID-İ NEBEVİ'YE İLAVESİ

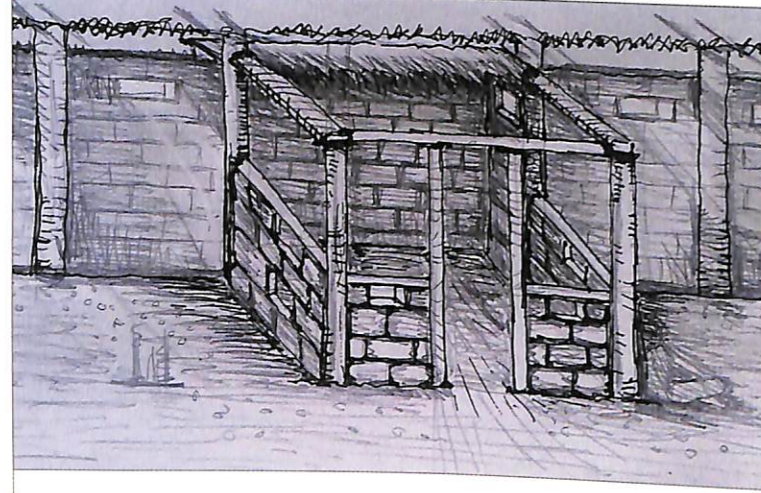
Emevi sultan halifesi Velid b. Abdülmelik halifelik dönemi olan 705-715 yılları arasında birçok imar faaliyetleri yapmış, büyük mimari yapılar inşa ettirmiş olmakla meşhurdur. Örneğin Medine'deki Mescid-i Nebevî'yi yeni baştan yaptırdığı dönemde Kudüs Beytülmakdis alanına [637 yılında oradaki II. Süleyman mabedinin kalıntı malzemeleri kullanılarak yapılmış olan Hz. Ömer Mescidi'ni yıktırıp] sonradan Mescid-i Aksa olarak meşhur olan Kudüs Mescidi ile, yine Kudüs'teki Emevi saraylarını, Şam'da Emeviye Camii'ni ve Suriye ve Ürdün'de daha birçok yazlık ve kışık saraylar [kasr] inşa ettirdiği bilinmektedir.¹²

Ayrıca, Velid b. Abdülmelik Hz. Osman'ın Mescid-i Nebevî'ye 655 yılında inşa ettirdiği [Kur'an'da kastedilen mihrab kelimesinin o dönemdeki anlamına uygun gelen] oda şeklindeki Maksure'den [Resim 15] ilhamla ve biraz küçültülerek önü açık geniş/derin mihrabı ilk defa olarak Mescid-i Nebevî'ye yaptırdığı, [Şam'daki Temenos kulelerinden kopya yoluyla] kare şekilli kule minare gibi bazı unsurları da ilave ettirdiği yaygın bir görüştür. [Resim 13]

O tarihte Müslümanlar arasında bu tür büyük yapı inşa edecek mimar ve sanatkarlar henüz yetişmediği için Velid b. Abdülmelik'in bu büyük ve önemli yapıların inşaatında bunları inşa etmekte tecrübeli Hıristiyan ve Kıpti mimar, usta ve sanatkarları kullandığı Avrupalı araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir. İbn AbdurRabbih'in İbn Cübeyr yoluyla Velid'in "Mescid-i Nebevî'nin iç

duvarlarına [Şam Emevi camiiinde olduğu gibi] renkli mozaiklerle derin mihrabı hariç duvarlardaki likte tabiatın manzaraları, dalları meyvelerle dolu "ağaç" resimleri yapıldığı erken dönem kaynaklarda mevcuttur.

İslâm tarihçisi Semhüdi ise, 1256 büyük yangınında Hz Osman'ın derin mihrabı hariç duvarlardaki mermer kaplamaların ve mozaik tezyinatın çok büyük bölümünün hasar görüp döküldüğünü nakletmiştir.

Resim 15- Hz. Osman'ın 650 civarı güvenlik sebebiyle Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına inşa/ilave ettirdiği [o dönemde Kur'an'da kastedilen anlamıyla mihrap olarak bilinen günümüzde Maksure diyebileceğimiz] mimari unsurun tahmini görünüş krokisi [F.Aykaç 2020].

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Resim 14a- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarındaki mermer plakalar üzerine İbn Hayyâc tarafından yazılan Kur'an ayetlerinin başlangıcında o dönem kullanılan noktasız ve harekesiz Kufî besmele yazısı örneği [F. Aykaç 2022].

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ

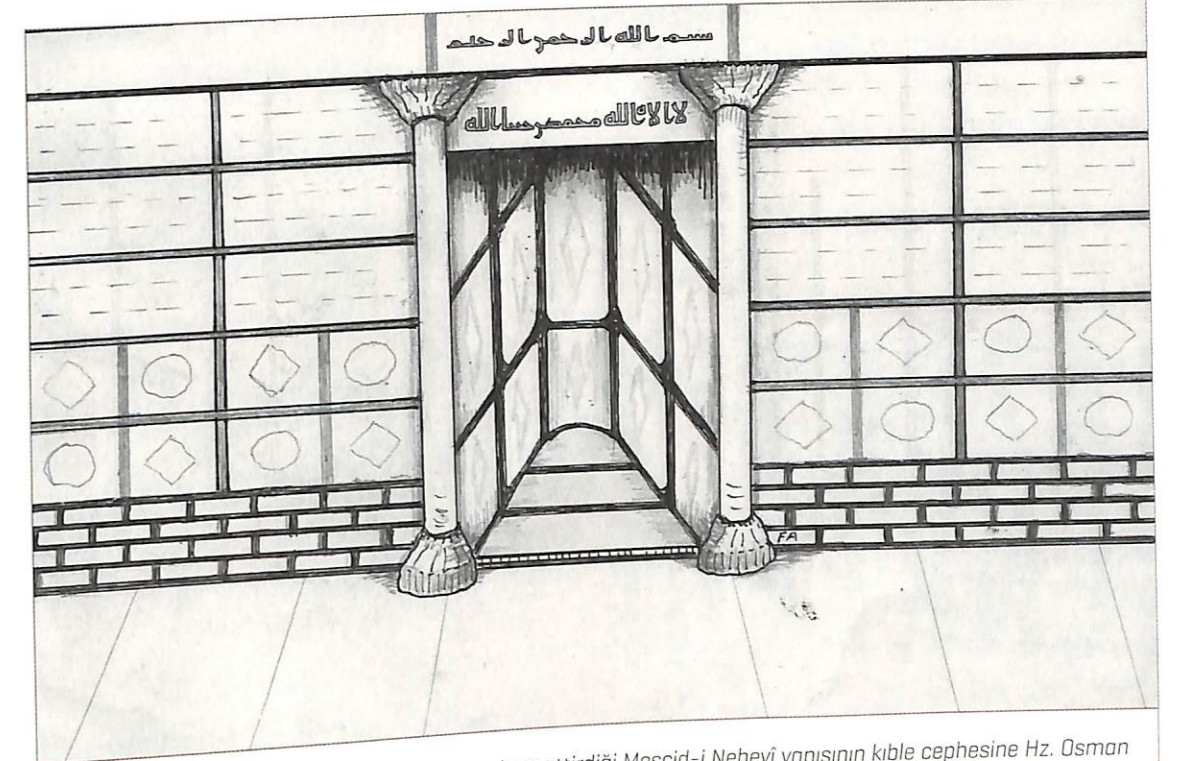
Resim 14b- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına Hz. Osman Maksure'sinden ilham alarak yapılan derin mihrabın üst kısmına o dönem Kufî harflerle İbn Hayyâc tarafından yazıldığı düşünülen Kelime-i Tevhid yazısı örneği [F. Aykaç].

Mescid-i Nebevî yapısı ilk olarak Nisan 624 yılında tamamlandığında 60x70 zîra [~30x36m] ölçülere sahip idi. 627-628 Hayber kuşatması akabinde gelen ganimetlerin bir kısmı kullanılarak 100 x 100 zîra [~51x51m] olarak genişletilmişti. Daha sonra Hz. Ömer döneminde kuzeyden güneye 140, doğudan batıya ise 130 zîra, Hz. Osman döneminde yapılan genişletmelerle ölçülerinin 160x150 zîraya [~82x77m] ulaştığı kabul edilir.

KUR'AN AYETLERİNİN İLK DEFA MİMARİDE KULLANILMASI

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in [ö.940] El-İkdü'l-ferîd adıyla meşhur kitabında¹³ Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescid'in içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle 91/Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sûreleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir. [Resim 14, 14a, 14b]

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in [ö.940] El-İkdü'l-ferîd adıyla meşhur kitabında, Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescid'in içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sureleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir.

Resim 14- Velid b. Abdülmelik'in yeni baştan inşa ettirdiği Mescid-i Nebevî yapısının kible cephesine Hz. Osman Maksuresinden -R15- ilhamla ilave edilen derin mihrap ve çevresine Velid'in emriyle ilk hattat Halid b. El Hayyâc tarafından dönemin harekesiz Kufî stilindeki harflerle yazıldığı kısa surelerin tahmini görünüşü [F.Aykaç, 2022].

Aynı konu İbnü'n Nedîm'in [ö.995] El-Fihrist isimli meşhur eserinde de [s.34]¹⁴ benzer ibarelerle aktarılmıştır. Hatta İbnü'n Nedîm, Hayyâc'ın yazdığı bir Mushaf'ı gördüğünü de belirtmiştir. Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın VIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Mushaf yazacak derecede sıhhati yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İbnü'n-Nedîm, Ömer b. Abdülâzîz'in Halid'den bir Mushaf yazmasını istediğini, ancak Kur'an'ın yazılması tamamlandıktan sonra çok beğendiği halde fiyatını yüksek bulduğu için onu elde edemediğini nakletmiştir.¹⁵

KAYNAKLAR:

Muhtin Serin, Mushaf, DIA, c.31, s.249.
Bilâl GÖKKİR, Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Öryantalist İddialar ve Müslümanlar'dan Cevaplar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 27, s.22.
El-Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedîm [0.995], Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.
M. Emin Maşalı, Mushaf, DIA, c.31, s.248.
Abdulhamid Birşık, Kıraat, DIA, c.30, s.427.
Fettah Aykaç, K.A.C.Creswell'e Göre Erken İslâm Mimarisi, MMG Yayınları, İstanbul, 2020.
K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, v1,pt1, p.147, Tramp Publ, NY, 1979.

¹² K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture NY, 1979 yoluyla, Khulasat al-Wafa, Bulak H1285, p.154 II 4-5.

¹³ F.Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre, s.56, dn. 129 yoluyla Al-Iqd al-Farid [ed. of H1293], III, p.363, II 23-31. [Ed. of H1321, Cairo], III, p.299, II, 18-25.

¹⁴ -Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedîm [0.995], Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

¹⁵ Serin, Mushaf, DIA, c.31, s.249.

İLK MİHRABIN MESCID-İ NEBEVİ'YE İLAVESİ

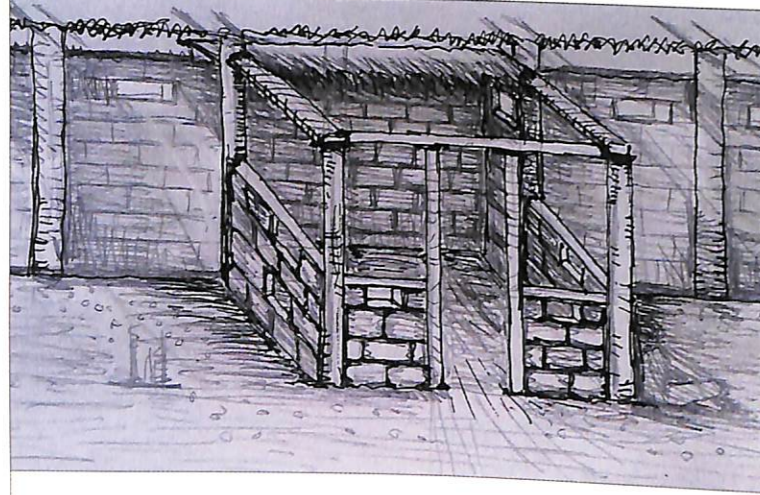
Emevi sultan halifesi Velid b. Abdülmelik halifelik dönemi olan 705-715 yılları arasında birçok imar faaliyetleri yapmış, büyük mimari yapılar inşa ettirmiş olmakla meşhurdur. Örneğin Medine'deki Mescid-i Nebevî'yi yeni baştan yaptırdığı dönemde Kudüs Beytülmakdis alanına [637 yılında oradaki II. Süleyman mabedinin kalıntı malzemeleri kullanılarak yapılmış olan Hz. Ömer Mescidi'ni yıktırıp] sonradan Mescid-i Aksa olarak meşhur olan Kudüs Mescidi ile, yine Kudüs'teki Emevi saraylarını, Şam'da Emeviyye Camii'ni ve Suriye ve Ürdün'de daha birçok yazlık ve kişik saraylar [kasr] inşa ettirdiği bilinmektedir.¹²

Ayrıca, Velid b. Abdülmelik Hz. Osman'ın Mescid-i Nebevî'ye 655 yılında inşa ettirdiği [Kur'an'da kastedilen mihrap kelimesinin o dönemdeki anlamına uygun gelen] oda şeklindeki Maksure'den [Resim 15] ilhamla ve biraz küçültülerek önü açık geniş/derin mihrabı ilk defa olarak Mescid-i Nebevî'ye yaptırdığı, [Şam'daki Temenos kulelerinden kopya yoluyla] kare şekilli kule minare gibi bazı unsurları da ilave ettirdiği yaygın bir görüştür. [Resim 13]

O tarihte Müslümanlar arasında bu tür büyük yapı inşa edecek mimar ve sanatkarlar henüz yetişmediği için Velid b. Abdülmelik'in bu büyük ve önemli yapıların inşaatında bunları inşa etmekte tecrübeli Hıristiyan ve Kıpti mimar, usta ve sanatkarları kullandığı Avrupalı araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir. İbn AbdurRabbih'in İbn Cübeyr yoluyla Velid'in "Mescid-i Nebevî'nin iç

duvarlarına [Şam Emevi camiiinde olduğu gibi] renkli mozaiklerle bakanları hayran bırakan güzellikte tabiatın manzaraları, dalları meyvelerle dolu "ağaç" resimleri yapıldığı erken dönem kaynaklarda mevcuttur.

İslâm tarihçisi Semhü'dî ise, 1256 büyük yangınında Hz Osman'ın derin mihrabı hariç duvarlardaki mermer kaplamaların ve mozaik tezyinatın çok büyük bölümünün hasar görüp döküldüğünü nakletmiştir.

Resim 15- Hz. Osman'ın 650 civarı güvenlik sebebiyle Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına inşa/ilave ettirdiği [o dönemde Kur'an'da kastedilen anlamıyla mihrap olarak bilinen günümüzde Maksure diyebileceğimiz] mimari unsurun tahmini görünüşü krokisi [F.Aykaç 2020].

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 14a- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarındaki mermer plakalar üzerine İbn Hayyâc tarafından yazılan Kur'an ayetlerinin başlangıcında o dönem kullanılan noktasız ve harekesiz Kufî besmele yazısı örneği [F. Aykaç 2022].

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

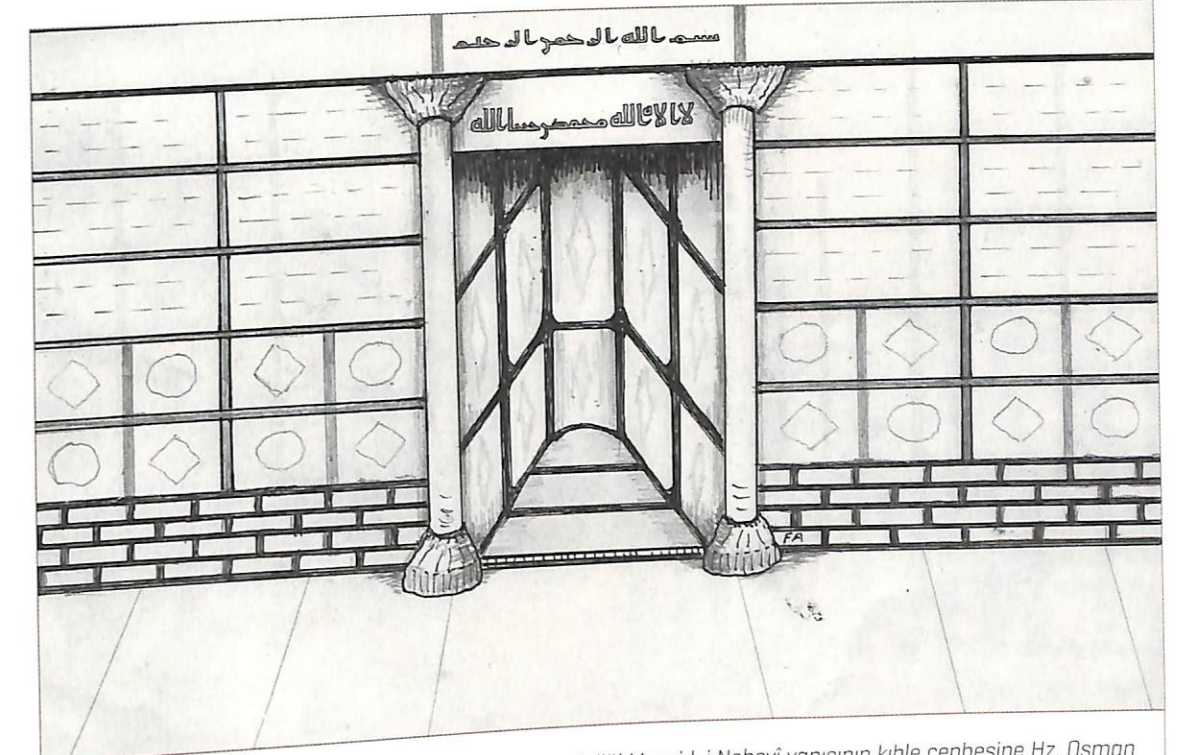
Resim 14b- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına Hz. Osman Maksure'sinden ilham alarak yapılan derin mihrabın üst kısmına o dönem Kufî harflerle İbn Hayyâc tarafından yazıldığı düşünülen Kelime-i Tevhid yazısı örneği [F. Aykaç].

Mescid-i Nebevî yapısı ilk olarak Nisan 624 yılında tamamlandığında 60x70 zîra [~30x36m] ölçülere sahip idi. 627-628 Hayber kuşatması akabinde gelen ganimetlerin bir kısmı kullanılarak 100 x 100 zîra [~51x51m] olarak genişletilmişti. Daha sonra Hz. Ömer döneminde kuzeyden güneye 140, doğudan batıya ise 130 zîra, Hz. Osman döneminde yapılan genişletmelerle ölçülerinin 160x150 zîraya [~82x77m] ulaştığı kabul edilir.

KUR'AN AYETLERİNİN İLK DEFA MİMARİDE KULLANILMASI

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in [ö.940] El-İkdü'l-ferîd adıyla meşhur kitabında¹³ Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescidin içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle 91/Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sûreleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir. [Resim 14, 14a, 14b]

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in [ö.940] El-İkdü'l-ferîd adıyla meşhur kitabında, Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescidin içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sureleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir.

Resim 14- Velid b. Abdülmelik'in yeni baştan inşa ettirdiği Mescid-i Nebevî yapısının kible cephesine Hz. Osman Maksuresinden -R15- ilhamla ilave edilen derin mihrap ve çevresine Velid'in emriyle ilk hattat Halid b. Ebî Hayyâc tarafından dönemin harekesiz Kufî stildeki harflerle yazıldığı kısa surelerin tahmini görünüşü [F.Aykaç, 2022].

Aynı konu İbnü'n Nedim'in [ö.995] El-Fihrist isimli meşhur eserinde de [s.34]¹⁴ benzer ibarelerle aktarılmıştır. Hatta İbnü'n Nedim, Hayyâc'ın yazdığı bir Mushaf'ı gördüğünü de belirtmiştir. Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın VIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Mushaf yazacak derecede sıhhati yerin-

de olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İbnü'n-Nedim, Ömer b. Abdülâzîz'in Halid'den bir Mushaf yazmasını istediğini, ancak Kur'an'ın yazılması tamamlandıktan sonra çok beğendiği halde fiyatını yüksek bulduğu için onu elde edemediğini nakletmiştir.¹⁵

KAYNAKLAR:

Muhittin Serin, Mushaf, Dia, c.31, s.249.
Bilâl GÖKKIR, Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlar'dan Cevaplar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 27, s.22.
El-Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedim [ö.995], Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.
M. Emin Maşalı, Mushaf, DIA, c.31, s.248.
Abdulhamid Birşik, Kıraat, DIA, c.30, s.427.
Fettah Aykaç, K.A.C.Creswell'e Göre Erken İslâm Mimarisi, MMG Yayınları, İstanbul, 2020.
K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, v.1,pt.1, p.147, Tramp Publ. NY, 1979.

¹⁵ Serin, Mushaf, DIA, c.31, s.249.

¹² K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture NY, 1979, yoluyla, Khulasat al-Wafa, Bulak H1285, p.154, II, 4-5.

¹³ F.Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre, s.56, din 129 yoluyla Al-Iqd al-Farid [ed. of H1293], III, p.363, II, 23-31. [Ed. of H1321, Cairo], III, p.299, II, 18-25.

¹⁴ El-Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedim [ö.995], Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

İLK MİHRABIN MESCID-İ NEBEVİ'YE İLAVESİ

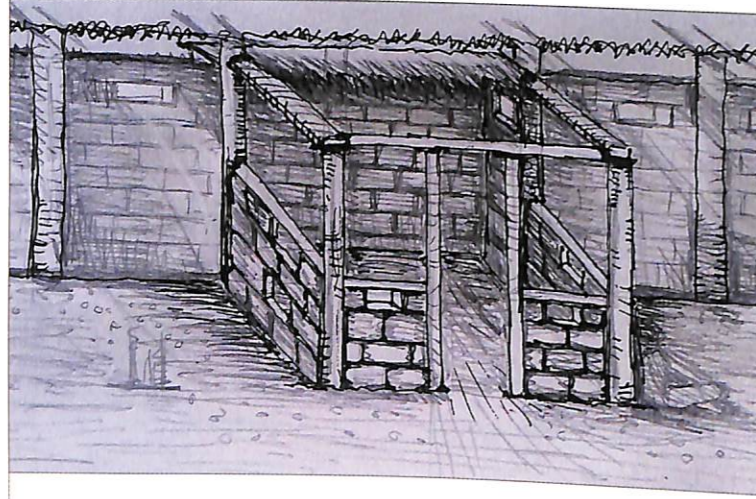
Emevi sultan halifesi Velid b. Abdülmelik halifelik dönemi olan 705-715 yılları arasında birçok imar faaliyetleri yapmış, büyük mimari yapılar inşa ettirmiş olmakla meşhurdur. Örneğin Medine'deki Mescid-i Nebevî'yi yeni baştan yaptırdığı dönemde Kudüs Beytülmaksid alanına (637 yılında oradaki II. Süleyman mabedinin kalıntı malzemeleri kullanılarak yapılmış olan Hz. Ömer Mescidi'ni yıktırıp) sonradan Mescid-i Aksa olarak meşhur olan Kudüs Mescidi ile, yine Kudüs'teki Emevi saraylarını, Şam'da Emeviye Camii'ni ve Suriye ve Ürdün'de daha birçok yazlık ve kışık saraylar (kasr) inşa ettirdiği bilinmektedir.¹²

Ayrıca, Velid b. Abdülmelik Hz. Osman'ın Mescid-i Nebevî'ye 655 yılında inşa ettirdiği (Kur'an'da kastedilen mihrab kelimesinin o dönemdeki anlamına uygun gelen) oda şeklindeki Maksure'den (Resim 15) ilhamla ve biraz küçültülerek önü açık geniş/derin mihrabı ilk defa olarak Mescid-i Nebevî'ye yaptırdığı, (Şam'daki Temenos kulelerinden kopya yoluyla) kare şekilli kule minare gibi bazı unsurları da ilave ettirdiği yaygın bir görüştür. (Resim 13)

O tarihte Müslümanlar arasında bu tür büyük yapı inşa edecek mimar ve sanatkarlar henüz yetişmediği için Velid b. Abdülmelik'in bu büyük ve önemli yapıların inşaatında bunları inşa etmekte tecrübeli Hıristiyan ve Kıpti mimar, usta ve sanatkarları kullandığı, Avrupalı araştırmacılar tarafından iddia edilmiştir. İbn AbdurRabbih'in İbn Cübeyr yoluyla Velid'in "Mescid-i Nebevî'nin iç

duvarlarına (Şam Emevi camii-nde olduğu gibi) renkli mozaiklerle tabiattan manzaralar, dalları meyvelerle dolu "ağaç" resimleri yapıldığı erken dönem kaynaklarda mevcuttur.

İslâm tarihçisi Semhûdî ise, 1256 büyük yangınında Hz Osman'ın derin mihrabı hariç duvarlardaki mermer kaplamaların ve mozaik tezyinatın çok büyük bölümünün hasar görüp döküldüğünü nakletmiştir.

Resim 15- Hz. Osman'ın 650 civarı güvenlik sebebiyle Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına inşa/ilave ettirdiği (o dönemde Kur'an'da kastedilen anlamıyla mihrap olarak bilinen günümüzde Maksure diyebileceğimiz) mimari unsurun tahmini görünüş krakisi (F.Aykaç 2020).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Resim 14a- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarındaki mermer plakalar üzerine İbn Hayyâc tarafından yazılan Kur'an ayetlerinin başlangıcında o dönem kullanılan noktasız ve harekesiz Kufî besmele yazısı örneği (F. Aykaç 2022).

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

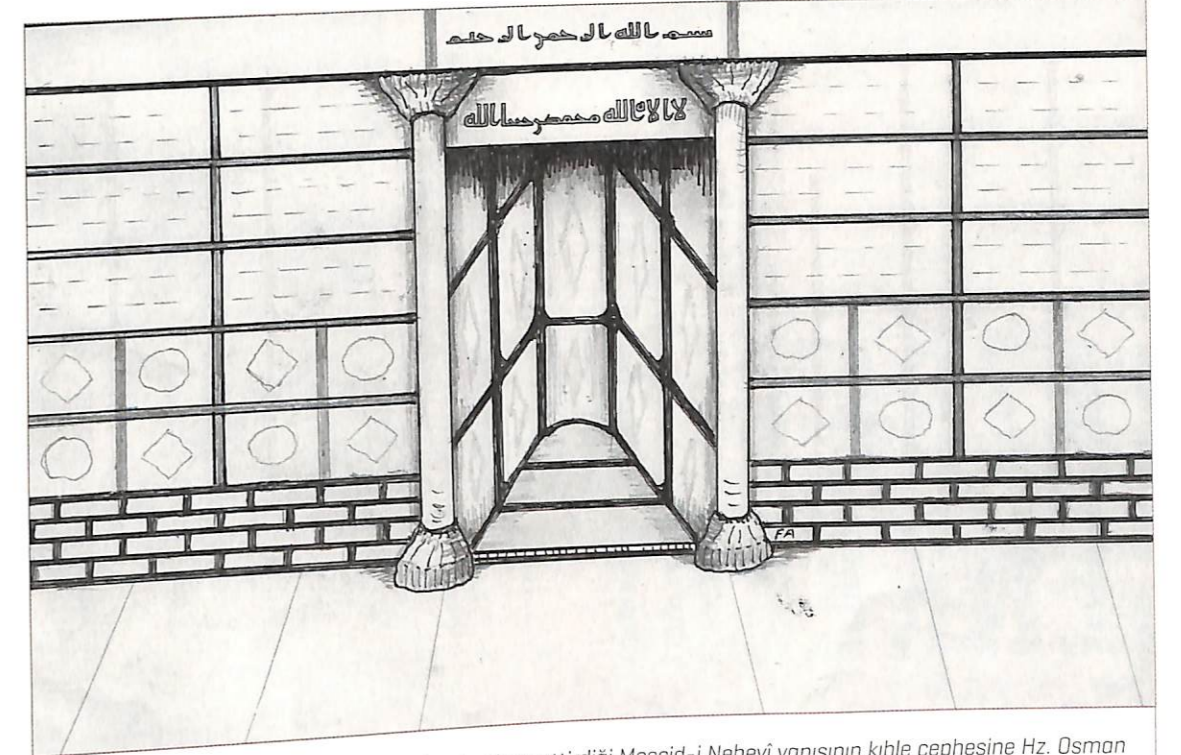
Resim 14b- Mescid-i Nebevî'nin kible duvarına Hz. Osman Maksure'sinden ilham alarak yapılan derin mihrabın üst kısmına o dönem Kufî harflerle İbn Hayyâc tarafından yazıldığı düşünülen Kelime-i Tevhid yazısı örneği (F. Aykaç).

Mescid-i Nebevî yapısı ilk olarak Nisan 624 yılında tamamlandığında 60x70 zîra (~30x36m) ölçülere sahip idi. 627-628 Hayber kuşatması akabinde gelen ganimetlerin bir kısmı kullanılarak 100 x 100 zîra (~51x51m) olarak genişletilmişti. Daha sonra Hz. Ömer döneminde kuzeyden güneye 140, doğudan batıya ise 130 zîra, Hz. Osman döneminde yapılan genişletmelerle ölçülerinin 160x150 zîraya (~82x77m) ulaştığı kabul edilir.

KUR'AN AYETLERİNİN İLK DEFA MİMARİDE KULLANILMASI

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in (ö.940) El-İkdü'l-ferîd adıyla meşhur kitabında¹³ Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescid'in içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle 91/Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sûreleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir. (Resim 14, 14a, 14b)

Kurtuba doğumlu İbn AbdurRabbih'in (ö.940) El-İkdü'l-ferîd adıyla meşhur kitabında, Velid'in yaptırdığı yeni Mescid-i Nebevî yapısının tarifi detaylı bir şekilde aktarılmıştır. AbdurRabbih yeni Mescid'in içinde, kible cephesinin üst kısmına Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın parmak kalınlığında harflerle Şems suresinden itibaren Mushaf'ın sonuna kadar olan tüm kısa sureleri [ezilmiş altın suyu ile] yazdığı nakledilmiştir.

Resim 14- Velid b. Abdülmelik'in yeni baştan inşa ettirdiği Mescid-i Nebevî yapısının kible cephesine Hz. Osman Maksuresinden -R15- ilhamla ilave edilen derin mihrap ve çevresine Velid'in emriyle ilk hattat Halid b. El Hayyâc tarafından dönemin harekesiz Kufî stildeki harfleriyle yazdığı kısa surelerin tahmini görünüşü (F.Aykaç, 2022).

Aynı konu İbnü'n Nedîm'in (ö.995) El-Fihrist isimli meşhur eserinde de [s.34]¹⁴ benzer ibarelerle aktarılmıştır. Hatta İbnü'n Nedîm, Hayyâc'ın yazdığı bir Mushaf'ı gördüğünü de belirtmiştir. Hâlid b. Ebî Hayyâc'ın VIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Mushaf yazacak derecede sıhhati yerin-

de olduğu anlaşılmalıdır. Çünkü İbnü'n-Nedîm, Ömer b. Abdülâzîz'in Halid'den bir Mushaf yazmasını istediğini, ancak Kur'an'ın yazılması tamamlandıktan sonra çok beğendiği halde fiyatını yüksek bulduğu için onu elde edemediğini nakletmiştir.¹⁵

KAYNAKLAR:
Muhittin Serin, Mushaf, DİA, c.31, s.249.
Bilâl GÖKKİR, Modern Dönemde Kur'an Tarihinin Ortaya Çıkışı: Kur'an'ın Korunmuşluğu Hususunda Oryantalist İddialar ve Müslümanlar-
dan Cevaplar, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 27, s.22.
El-Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedîm (ö.995), Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.
M. Emin Maşalı, Mushaf, DİA, c.31, s.248.
Abdulhamid Birişik, Kıraat, DİA, c.30, s.427.
Fettah Aykaç, K.A.Creswell'e Göre Erken İslâm Mimarisi, MMG Yayınları, İstanbul, 2020.
K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, v1,pt1, p.147, Tramp Publ., NY, 1979.

¹² K.A.C. Creswell, Early Muslim Architecture, NY, 1979 yoluyla, Khulasat al-Wafa, Bulak, H1285, p.154 II, 4-5.

¹³ F.Aykaç, K.A.C. Creswell'e Göre, s.56, dn 129 yoluyla, Al-İkdü'l-ferîd [ed. of H1293], III, p.363, II 23-31, [Ed. of H1321, Cairo], III, p.299, II, 18-25.

¹⁴ El-Fihrist, Muhammed B. İshak En-Nedîm (ö.995), Çeviri Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

¹⁵ Serin, Mushaf, DİA, c.31, s.249.